

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ	20
ΠΡΟΛΟΓΟΣ CHRIS SCARRE	22

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Τι είναι η Αρχαιολογία;	27
Προϊστορία και Ιστορία	28
Η σημασία της παγκόσμιας Αρχαιολογίας	30
Μια σύντομη ιστορία της Αρχαιολογίας	30
Η Αναγέννηση και οι απαρχές της Αρχαιολογίας	30
Εξελίξεις κατά τον 17 ^ο και 18 ^ο αιώνα: οι πρώτες ανασκαφές	32
Εξελίξεις κατά τον 19 ^ο αιώνα: κατανοώντας τη χρονολόγηση και την εξέλιξη	32
Μέθοδοι και τεχνικές	34
Χρονολόγηση	34
Αρχαιολογική θεωρία	40
Διαδικαστική και Μεταδιαδικαστική αρχαιολογία	41
Πολιτισμική Οικολογία και θεωρία της δραστηριότητας	43
Δημοφιλή μοντέλα στην Αρχαιολογία	43
■ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: Οι άνθρωποι στο χρονικό βάθος της Αρχαιολογίας	44
Οι ευθύνες της Αρχαιολογίας	47
Σύνοψη και συμπεράσματα	50
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	50

ΜΕΡΟΣ Α

Η εξέλιξη της ανθρωπότητας 6 εκατομμύρια έως 11.600 χρόνια πριν	53
---	----

2 ΟΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ

Η εξέλιξη και οι ανθρώπινες καταβολές	55
Το αρχείο της ανθρώπινης εξέλιξης	57
Πρωτεύοντα-πρόγονοι των πιθήκων και των ανθρώπων	57
Τι είναι τα πρωτεύοντα;	57
Η καταγωγή μας από τους πιθήκους: τα συγκριτικά ανατομικά και γενετικά δεδομένα	58
Το περιβαλλοντικό πλαίσιο	60
Η κλιματική αλλαγή και η εξέλιξη των πρώιμων ανθρωπίνων	61
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Ο <i>Ardipithecus ramidus</i> και άλλα πρώιμα απολιθώματα	62
Η εμφάνιση των πρωιμότερων ανθρωπίνων	63

Οι αυστραλοπίθηκοι	63
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Εξελικτική αλλαγή	64
Η εμφάνιση του γένους <i>Homo</i> : <i>Homo habilis</i> , <i>Homo ergaster</i> και <i>Homo rudolfensis</i>	65
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Hadar και Laetoli - η «Λούσι», η «πρώτη οικογένεια» και τα «απολιθωμένα βήματα»	66
Τα πρώτα λίθινα εργαλεία και η ολδόβια τεχνολογία	68
Τεχνολογία	68
Ποια είδη κατασκεύαζαν τα ολδόβια εργαλεία; ..	70
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Φαράγγι Olduvai - το Γκραντ Κάνυον της προϊστορίας	71
Ο χαρακτήρας των ολδόβιων θέσεων	72
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι σύγχρονοι πίθηκοι ως κατασκευαστές των ολδόβιων εργαλείων;	73
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: <i>Australopithecus garhi</i> - οι κατασκευαστές των πρώτων εργαλείων;	74
Εύρεση τροφής και διατροφή	75
Κυνηγοί ή πτωματοφάγοι;	75
Τροφή για σκέψη: διατροφή και εγκεφαλοποίηση	76
Η συμπεριφορά των ολδόβιων ανθρωπίνων	76
Κοινωνική οργάνωση	76
Διατροφή	77
Φωτιά	77
Τέχνη, τελετουργία και γλώσσα	77
Σύγχρονες προσεγγίσεις στην Ολδόβια Περίοδο ..	78
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πώς χρησιμοποιούνταν τα ολδόβια εργαλεία; ..	79
Ιστοτοπικές μελέτες	80
Σύνοψη και συμπεράσματα	81
Επιπλέον βιβλιογραφία	82

3 ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΤΟΝ ΠΑΛΑΙΟ ΚΟΣΜΟ

<i>Homo ergaster</i>	86
Ανατομία	86
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Διακρίνοντας μεταξύ <i>Homo ergaster</i> και <i>Homo erectus</i>	89
Η Αχελαία	90
Η αχελαία παράδοση των χειροτελέκων	90
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Η αχελαία παράδοση των χειροτελέκων	92
Η λειτουργία των χειροτελέκων	92
Η ποικιλομορφία της αχελαίας παράδοσης	93
Η διασπορά των <i>Homo ergaster</i>	94
Η αρχική εξάπλωση των <i>Homo ergaster</i> έξω από την Αφρική	95

Η εξάπλωση του <i>Homo ergaster</i> στην Ευρασία: οι ανακαλύψεις του Dmanisi	95
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Το «Χόμπιτ» - <i>Homo floresiensis</i> , ένα μοναδικό είδος;	96
<i>Homo erectus</i>	100
Η ανακάλυψη και η χρονολόγηση του <i>Homo erectus</i> στην Ιάβα και στην Κίνα	100
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Ανθρώπινη εξέλιξη και προσαρμοστικότητα	104
Η διάρκεια και η τύχη των <i>Homo erectus</i>	105
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πότε εποίκισαν οι άνθρωποι την Ευρώπη για πρώτη φορά;	106
Οι <i>Homo heidelbergensis</i> και η αρχική εγκατάσταση στην Ευρώπη	107
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το στρώμα TD6 του σπηλαίου Gran Dolina και η ιστορία του κανιβαλισμού	110
Η αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου και η αλλα- γή στην παράδοση των χειροτελέκων	110
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - Οι <i>Homo</i> <i>ergaster</i> ως οι πρώτοι αφρο-ευρωπαϊτικοί άνθρωποι	111
Η ευρωπαϊκή καταγωγή των Νεάντερταλ	111
Ενδείξεις για την πρώιμη ανθρώπινη συμπεριφορά εκτός από τα λίθινα τεχνουργήματα	113
Άλλες πρώτες ύλες	113
Η διαμόρφωση των θέσεων και η κατασκευή καταλυμάτων	114
Φωτιά	116
Τέχνη	117
Διατροφή και εύρεση τροφής	119
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Αντιπροσωπεύεται ο <i>Homo erectus</i> από το DNA στο σπήλαιο Denisova;	120
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το μυστήριο του σπηλαίου Dinaledi και των <i>Homo naledi</i>	123
Σύνοψη και συμπεράσματα	125
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	126
4 Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ	
Το κλιματικό υπόβαθρο	129
Αντικρουόμενα μοντέλα για την καταγωγή των <i>Homo sapiens</i>	129
Το μοντέλο της πολυτοπικής εξέλιξης	130
Το μοντέλο της Εξόδου από την Αφρική	130
Άλλα μοντέλα και προσπάθειες σύγκλισης	131
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Κλιματικές διακυμάνσεις και ανθρώπινη διασπορά	131
Στοιχεία για την εμφάνιση των σύγχρονων ανθρώπων στην Αφρική	132
Οι πρωιμότεροι <i>Homo sapiens</i>	132
Μεταβατικοί <i>Homo sapiens</i>	134
Ανατομικά σύγχρονοι άνθρωποι	137
Οι γενετικές πληροφορίες για την καταγωγή των σύγχρονων ανθρώπων	138
Μιτοχονδριακό DNA και η θεωρία της πρώιμης αφρικανικής «σύμφυσης»	139
Άλλες θεωρίες και πιθανή ομοφωνία	140
Το μιτοχονδριακό DNA και η εξέλιξη των <i>Homo neanderthalensis</i>	141
Η αρχαιολογία και η εμφάνιση της «σύγχρονης» συμπεριφοράς στη Μέση Εποχή του Λίθου στην Αφρική	141
Κυνήγι και διατροφικά στοιχεία	143
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Klasies River Mouth - κυνηγοί της Μέσης Εποχής του Λίθου;	144
Ενδείξεις για τη διαμόρφωση των θέσεων και την τέχνη	145
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η εξέλιξη της γλώσσας	146
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το σπήλαιο Blombos και οι απαρχές του συμβολισμού	147
Οι Νεάντερταλ	148
Η ανατομία των <i>Homo neanderthalensis</i>	148
Η εκμετάλλευση του περιβάλλοντος: κυνήγι, τροφοσυλλογή και πτωματοφαγία	151
Η μουστέρια λιθοτεχνία	153
Η συμπεριφορά των Νεάντερταλ	154
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Το γονιδίωμα των Νεάντερταλ	155
Η πρώιμη εξάπλωση των <i>Homo sapiens</i> στη Συροπαλαιστίνη	157
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ Τα μεταβαλλόμενα πλειστοκαινικά περιβάλλοντα πυροδότησαν την ανθρώπινη διασπορά	158
Ο εποικισμός της ανατολικής Ασίας και της Αυστραλίας	159
Ο εποικισμός της Ευρώπης και η μετάβαση από τη Μέση στην Ανώτερη Παλαιολιθική	162
Η Ωρινιάκια	162
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η Αρχική Ανώτερη Παλαιολιθική και η εμφάνιση της σύγχρονης συμπεριφοράς	163
Το τέλος των Νεάντερταλ και η σχέση τους με τους εισερχόμενους <i>Homo sapiens</i>	164
Εξελίξεις στην ανθρώπινη συμπεριφορά: η μέση και ύστερη φάση της Ανώτερης Παλαιολιθικής στην Ευρώπη	166
Η Γραβέττια	166
Η συμπεριφορά κατά τη Γραβέττια	166
Η Μαγδαλήνια και η Μεζίνια	167
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Τέσσερις θέσεις με τέχνη της Ανώτερης Παλαιολιθικής	168
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Το νόημα των ειδωλίων της «Αφροδίτης»	170

Σύνοψη και συμπεράσματα	173
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	174

5 Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ, Η ΠΑΛΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ

Γέφυρες και εμπόδια του Πλειστόκαινου στον δρόμο για την Αμερική (35.000-11.600 χρόνια πριν) ...	176
Η αρχαιολογία της Βεριγγείας	177
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Γενετική και οι πρώτοι Αμερικανοί	179
Ο πολύπλοκος χαρακτήρας του εποικισμού	181
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Φτάνοντας την αρχαιότητα στα όριά της - Folsom, Clovis και Monte Verde	182
Πότε και πώς	184
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: Κίνητρα και μέθοδοι	185
Η εξοικείωση με τα νέα τοπία	186
Η εποχή Clovis στη Βόρεια Αμερική (13.400-12.600 χρόνια πριν)	188
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στους πρώτους Αμερικανούς	189
Η Βόρεια Αμερική μετά την Περίοδο Clovis	191
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η εξαφάνιση ειδών κατά το Πλειστόκαινο	192
Οι πρωιμότεροι Νοτιοαμερικανοί	196
Προσαρμογή στην ποικιλομορφία	197
Σύνοψη και συμπεράσματα	199
Αλλαγές στον ορίζοντα	201
Επιπλέον βιβλιογραφία	201

ΜΕΡΟΣ Β

Μετά την εποχή των παγετώνων

Από τα 11.600 χρόνια πριν έως τους πρώιμους πολιτισμούς .....

203

6 Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΟΦΟΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ

Από την παγετώδη στη μεταπαγετώδη εποχή	205
Η κλιματική αλλαγή και η εξαφάνιση ειδών της πανίδας κατά το τέλος του Πλειστόκαινου ..	207
Το περιβάλλον του Πρώιμου Ολόκαινου	207
Οι προσαρμογές των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών/τριών στο Ολόκαινο	210
Η υιοθέτηση της γεωργίας	211
Τι είναι η γεωργία;	211
Η ανάπτυξη των εξημερωμένων ειδών	212
Η γεωγραφία της εξημέρωσης	213
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΕΞΗΜΕΡΩΣΗ - Η εξημέρωση του σκύλου	214

Γιατί η γεωργία;	215
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Εξηγώντας τη γεωργία	216
Η διάδοση της γεωργίας	218
Οι συνέπειες της γεωργίας	219
Κατοίκηση	220
Κοινωνική πολυπλοκότητα	220
Υλικός πολιτισμός	221
Πόλεμος	221
Η εντατικοποίηση της γεωργίας	222
Πόλεις, κράτη και αυτοκρατορίες	223
Η ανάπτυξη των κρατών	223
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πόλεις, κράτη και πολιτισμοί - ορισμοί και ερμηνείες	224
Στον δρόμο προς την ιστορία: η υιοθέτηση της γραφής	228
Κράτη και αυτοκρατορίες	230
Σύνοψη και συμπεράσματα	231
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενη ιστοσελίδα	232

7 ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΚΥΝΗΓΟΥΣ – ΤΡΟΦΟΣΥΛΛΕΚΤΕΣ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗΣ ΑΣΙΑΣ

Ορολογίες για τη νοτιοδυτική Ασία	235
Τοπία και περιβάλλοντα της νοτιοδυτικής Ασίας: ορίζοντας την «πυρηνική περιοχή»	235
Μεταβαλλόμενο κλίμα και περιβάλλον	236
Η κλιμάκωση της αλλαγής (20.000-8800 π.Κ.Χ.) ...	238
Η Επιπαλαιολιθική στη Συροπαλαιστίνη (περ. 20.000-9600 π.Κ.Χ.)	238
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Εξηγώντας τη Νεολιθική Επανάσταση	239
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Απότομες περιβαλλοντικές αλλαγές στη νοτιοδυτική Ασία	240
Οι Νατούφιοι στη Συροπαλαιστίνη κατά την Ύστερη Επιπαλαιολιθική	240
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Ohalo II - Επιπαλαιολιθικοί τρόποι ζωής στη Συροπαλαιστίνη	241
Η Επιπαλαιολιθική πέρα από τη νότια Συροπαλαιστίνη	243
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Abu Hureyra - η μετάβαση από το κυνήγι και την τροφοσυλλογή στη γεωργία	244
Η Πρώιμη Ακεραμική Νεολιθική: ίδρυση νέων, μόνιμων οικισμών	246
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Jerf el Ahmar - ένα νεολιθικό χωριό	249
Καλλιέργεια πριν την εξημέρωση	250
Μια «χιονοστιβάδα» αλλαγών: η Ύστερη Ακεραμική Νεολιθική (8800-6500 π.Κ.Χ.)	250
Οικισμοί και κοινότητες	252
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Göbekli Tepe - θρησκευτικές κατασκευές σε έναν «κεντρικό τόπο»	253

Ειδικά κτίρια για ειδικούς σκοπούς	255
Τελετουργικοί κύκλοι ταφής, ανακομιδής και μεταχείρισης του κρανίου	256
Τοπικά και ευρύτερα δίκτυα μοιράσματος και ανταλλαγής	257
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Catalhöyük	258
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΕΞΗΜΕΡΩΣΗ - Μια ιστορία ακούσιων συνεπειών	261
Μετασχηματισμός, διασπορά και εξάπλωση (6500-6000 π.Κ.Χ.)	262
Συροπαλαιστίνη	262
Κεντρική και δυτική Ανατολία	263
Ποιο ήταν το αίτιο της διασποράς και της εξάπλωσης;	263
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Tell Sabi Abyad I	264
Σύνοψη και συμπεράσματα	266
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	267

8 Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ

Βόρεια Κίνα	272
Η αρχή της καλλιέργειας του κεχριού: η κοιλάδα του Κίτρινου Ποταμού μέχρι το 7000 π.Κ.Χ.	272
Η ανάπτυξη των μόνιμων οικισμών στη κοιλάδα του Κίτρινου Ποταμού (7000-5000 π.Κ.Χ.) ...	273
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Jiahu - η μετάβαση στη γεωργία στην κοιλάδα του ποταμού Huai ...	274
Η ανάπτυξη των γεωργικών κοινοτήτων (5000-2600 π.Κ.Χ.): νεολιθικοί πολιτισμοί στην κοιλάδα του Κίτρινου Ποταμού	275
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: Οι συνέπειες και η σημασία της γεωργίας	276
Η κοιλάδα του ποταμού Yangzi	279
Η αρχή της καλλιέργειας του ρυζιού στην κοιλάδα του ποταμού Yangzi	279
Συλλογή άγριου ρυζιού: Yuchanyang	280
Η μετάβαση από το άγριο στο καλλιεργημένο ρύζι: Diaotonghuan και Xianrendong	280
Η ανάπτυξη μόνιμων οικισμών στην κοιλάδα του Yangzi	281
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ: Οι αρχές της καλλιέργειας του ρυζιού	282
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Tianluoshan	285
Η εξάπλωση των νεολιθικών οικισμών στην κοιλάδα του ποταμού Yangzi	286
Ο Πολιτισμός Daxi (4500-3300 π.Κ.Χ.)	286
Ο Πολιτισμός Qujialing (3300-2500 π.Κ.Χ.) ...	288
Ο κάτω ρους του ποταμού Yangzi: οι πολιτισμοί Majiabang και Songze (5000-3300 π.Κ.Χ.) ...	288
Η εξάπλωση των καλλιεργητών/τριών ρυζιού και κεχριού	289
Η εξάπλωση των γεωργών στη νοτιοανατολική Ασία	289
Η αρχική εξάπλωση στη νότια Κίνα	289
Από τη νότια Κίνα στο Βιετνάμ	289
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Man Bac	291

Πρώιμοι καλλιεργητές ρυζιού στη βορειοανατολική Ταϊλάνδη	292
Η Καμπότζη και ο ποταμός Dong Nai	293
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Ban Non Wat - οι κυνηγετικές-τροφοσυλλεκτικές ομάδες και οι πρώιμες κοινότητες καλλιεργητών/τριών ρυζιού	294
Η πεδιάδα της Μπανγκόκ	295
Η εξάπλωση των γεωργών στην Κορέα και την Ιαπωνία	296
Κορέα	296
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ - Ο ρόλος της γεωργίας και της μεταλλουργίας ..	297
Ιαπωνία	298
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Μόνιμη εγκατάσταση χωρίς γεωργία	301
Σύνοψη και συμπεράσματα	302
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	303

9 Η ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΙΝΔΟΕΙΡΗΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΙΝΟΥ

Αυστραλία	309
Πρώιμοι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες σε ένα μεταβαλλόμενο τοπίο	309
Η τεχνολογία σε αβέβαιους καιρούς	310
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Λατομείο South Molle - Αβορίγινες κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες/τριες στο τέλος της Εποχής των Παγετώνων	311
Η ζωή μεταβάλλεται στην Τασμανία	312
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Εξηγώντας την τεχνολογική αλλαγή στην Αυστραλία	313
Αλλαγές στην αντίληψη των Αβορίγινων για το τοπίο: το ερπετό του ουράνιου τόξου	313
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Γιατί οι κάτοικοι της Τασμανίας σταμάτησαν να τρώνε ψάρια; ..	314
Η ανάπτυξη των δικτύων ανταλλαγής	315
Αλλαγές τον πληθυσμό και την κατοίκηση	315
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Barlambidj - Επαφές των Αβορίγινων με τη νοτιοανατολική Ασία ...	317
Ο αντίκτυπος των επαφών με ξένους κατά την ιστορική περίοδο	317
Τα νησιά της νοτιοανατολικής Ασίας και της Ωκεανίας στον Ινδοειρηνικό	318
Οι πρώτοι <i>Homo sapiens</i> στη νησιωτική νοτιοανατολική Ασία	319
Πρώιμοι καλλιεργητές στη Νέα Γουινέα	320
Η διασπορά των Αυστρονησίων	320
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Πρώιμη γεωργία στα υψίπεδα της Νέας Γουινέας	322
Τα βασικά χαρακτηριστικά της ιστορίας των αυστρονησιακών γλωσσών	323
Η αρχαιολογία της πρώιμης αυστρονησιακής εξάπλωσης	326

Η σύγχρονη συζήτηση γύρω από τις μετακινήσεις διαμέσου της Ταϊβάν	329
Ο εποικισμός της Ωκεανίας: Lapita	329
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η θέση Beinan και η διακίνηση του ίασπη	331
Η οικονομία των Lapita	332
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η καταγωγή των Lapita	333
Η κατοίκηση της Πολυνησίας	334
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Talepakemalai και Teouma	337
Ο αυστρονησιακός κόσμος μετά τον εποικισμό	339
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Εξαιρετική ναυσιπλοΐα ή απλά καλή τύχη;	340
Σύνθετες κοινωνίες της Πολυνησίας: το Νησί του Πάσχα και άλλες περιοχές	341
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Το Νησί του Πάσχα και η Νότια Αμερική	342
Χαβάη και Νέα Ζηλανδία: ποικίλες κοινωνικές αποκρίσεις σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς	344
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Ανθρώπινος αντίκτυπος, περιβαλλοντική αλλαγή και μετανάστευση	345
Οι φυλαρχίες της Πολυνησίας: συγκριτικές εθνογραφικές προσεγγίσεις	346
Θαλάσσιο εμπόριο και μετασχηματισμός της φυλε- τικής κοινωνίας στη νοτιοανατολική Ασία	348
Σύνοψη και συμπεράσματα	351
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενη ιστοσελίδα	353

10 Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΤΡΟΦΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Η Αρχαϊκή περίοδος στο Μεξικό και οι απαρχές της γεωργίας στη Μεσοαμερική, 9500-2500 π.Κ.Χ.	357
Τα πρωιμότερα καλλιεργούμενα φυτά	357
Ανατολικό τμήμα της Βόρειας Αμερικής	360
Πρώιμη και Μέση Αρχαϊκή Περίοδος, 9500-4000 π.Κ.Χ.	361
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ - Οι κλιματικές μεταβολές και οι εξελίξεις στην πρώιμη γεωργία στην Αμερική	362
Η αρχή της γεωργίας στη Μέση και Ύστερη Αρχαϊκή Περίοδο	363
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Koster - ένας καταυλι- σμός της Αρχαϊκής Περιόδου στο Ιλινόι	364
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Watson Brake και Poverty Point, Λουιζιάνα	367
Ο τρόπος ζωής και η κοινωνική πολυπλοκότητα κατά την Ύστερη Αρχαϊκή Περίοδο (4000-1000 π.Κ.Χ.)	368
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Ο σκύλος της Αρχαϊκής Περίοδου	370
Πρώιμη Περίοδος των Δασών, 1000-200 π.Κ.Χ.	371

Μεταγενέστερες εξελίξεις στη γεωργία	371
Το νοτιοδυτικό τμήμα της Βόρειας Αμερικής	373
Η Αρχαϊκή Περίοδος (7500 π.Κ.Χ. - 1 Κ.Χ.)	373
Η αρχή της γεωργίας	373
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η εξημέρωση του καλαμποκιού	374
Μεταγενέστερες εξελίξεις στη γεωργία και τα γεωργικά συστήματα	377
Δυτική Βόρεια Αμερική: εναλλακτικές επιλογές, αντί της γεωργίας	378
Το κυνήγι του βίσωνα στις Μεγάλες Πεδιάδες	379
Οι θαλασσινοί πολιτισμοί της Βορειοδυτικής Ακτής του Ειρηνικού	380
Η Αρχαϊκή Περίοδος στην έρημο του Μεγάλου Λεκανοπεδίου	381
Η Αρχαϊκή Περίοδος στην Καλιφόρνια	382
Τα πεδινά της Δυτικής Ακτής της Νότιας Αμερικής	383
Το βόρειο τμήμα της Δυτικής Ακτής του Ειρηνικού	383
Η ακτή του Περού	384
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - Οι εξελίξεις στην πρώιμη γεωργία της Αμερικής	385
Η ακτή της Χιλής	386
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: La Paloma και Chilca - οικισμοί της Αρχαϊκής στην ακτή του Περού	387
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Οι μούμιες του Chinchorro	388
Νότια Χιλή και νότια Αργεντινή	390
Τα υψίπεδα των Άνδεων	391
Οι βόρειες Άνδεις	391
Οι κεντρικές Άνδεις	391
Οι νότιες Άνδεις	394
Η εξημέρωση των ζώων και των φυτών στις Άνδεις	396
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Caral και Norte Chico	397
Οι πεδινές περιοχές της Αμαζονίας	398
Οι πεδινές περιοχές στην ακτή του Ατλαντικού	400
Σύνοψη και συμπεράσματα	401
Επιπλέον βιβλιογραφία	402

11 Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΟΛΟΚΑΙΝΟ

Η εντατικοποίηση του κυνηγιού, της τροφοσυλλογής και της αλιείας, 9000-5000 π.Κ.Χ.	407
Η νότια και κεντρική αφρικανική ήπειρος	407
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ο συμβολισμός στις βραχογραφίες της νότιας αφρικανικής ηπείρου	410
Βόρεια, ανατολική και δυτική Αφρική	412
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Κλίμα και προσαρμογή στη Σαχάρα	413
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΕΞΗΜΕΡΩΣΗ - Η γεωργία σε ένα μεγάλο εύρος περιβαλλόντων	416
Η αρχή της γεωργίας	416
Η Σαχάρα	416

Η κοιλάδα του Νείλου	418	της Ευρώπης	457
Δυτική Αφρική	419	Η γεωργία έρχεται στην Ευρώπη	458
Βορειοανατολική και ανατολική Αφρική	420	■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Star Carr - ένας	
Σιδηρουργία και πρώιμη γεωργία στην κεντρική		μεσολιθικός καταυλισμός στη βορειοανατολική	
και νότια Αφρική	421	Αγγλία	459
Οι μετακινήσεις των πληθυσμών της γλωσσικής		Νοτιοανατολική Ευρώπη	460
οικογένειας Μπαντού	421	Οι πρώτοι νεολιθικοί οικισμοί,	
Γεωργία και σιδηρουργία	422	6600-6000 π.Κ.Χ.	461
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι καταβολές		■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ -	
της σιδηρουργίας στην Αφρική	423	Η διάδοση της γεωργίας στην Ευρώπη	462
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Nok - μοναδικά γλυπτά		Κοινωνίες σε ανάπτυξη, 6000-3200 π.Κ.Χ.	463
ξεχασμένων ανθρώπων	424	Χαλκός, χρυσός και δευτερογενή προϊόντα ...	464
Εξημερωμένα φυτά και ζώα	426	■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ -	
Αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις ομάδες κυνηγών-		Εισβολές από τις στέππες	465
τροφοσυλλεκτών/τριών και αγροτών/ισσών .	426	Η ζώνη της Μεσογείου	465
Η αστικοποίηση και η κοινωνική πολυπλοκότητα		■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το νεκροταφείο	
στην αρχαία Αίγυπτο	427	της Βάρνας	466
Προδυναστική Περίοδος	429	Κοινωνικές διακρίσεις στη μεσογειακή Ευρώπη,	
Η Πρωτοδυναστική Περίοδος	431	3500-2500 π.Κ.Χ.	468
Το Παλιό Βασίλειο	431	Κεντρική Ευρώπη	469
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Πληροφορίες από		Ο πολιτισμός LBK (Linear Band Keramik),	
τις πυραμίδες	433	5600-5000 π.Κ.Χ.	470
Η Πρώτη και η Δεύτερη Μεταβατική Περίοδος		■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Ο «Άνθρωπος των Πάγων» ...	471
και το Μέσο Βασίλειο	434	Τοπική διαφοροποίηση, 5000-3000 π.Κ.Χ.	474
Το Νέο Βασίλειο και η συνέχεια	435	Η ακτή του Ατλαντικού Ωκεανού	474
Αστικοποίηση και δημιουργία κρατών		■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Ο νεκρικός λάκκος	
στην υπόλοιπη Αφρική	437	του Talheim	475
Νουβία και Αιθιοπία	437	Μνημεία και κοινωνία	476
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Η έννοια		■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Stonehenge -	
της αστικοποίησης στην Αφρική	438	συμβολισμός και τελετές	479
Βόρεια και δυτική Αφρική	440	Βόρεια Ευρώπη	481
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Οι λαξευμένες		Μνημεία και τελετουργία	482
μονολιθικές εκκλησίες της Αιθιοπίας	442	Η πορεία προς τη σύνθετη κοινωνική οργάνωση:	
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Παλαιά Jarma:		η Ευρώπη από το 2500 π.Κ.Χ. μέχρι τη Ρωμαϊκή	
αστικοποίηση στη μέση του πουθενά	443	Αυτοκρατορία	483
Ανατολική, νότια και κεντρική Αφρική	444	Κοινωνίες της ύστερης προϊστορίας στην κεντρική	
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η Μεγάλη		και δυτική Ευρώπη	484
Ζιμπάμπουε	446	Κεραμική Beaker και μεταλλοτεχνία	485
Η Αφρική και ο κόσμος	447	Οι αρχηγικές ελίτ και οι επαφές μεγάλων	
Η Μεσόγειος, η νοτιοδυτική Ασία και η Ερυθρά		αποστάσεων	487
Θάλασσα	448	■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ:	
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Igbo-Ukwu	449	Βραχογραφίες - αναπαράσταση του μύθου	
Ινδικός Ωκεανός	450	ή της πραγματικότητας;	489
Η ακτή του Ατλαντικού Ωκεανού	450	■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ -	
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η θέση Quseir al-Qadim		Κέντρα εξουσίας στην Ευρώπη	
και το εμπόριο στον Ινδικό Ωκεανό	451	κατά την Ύστερη Περίοδο Hallstatt	490
Σύνοψη και συμπεράσματα	452	Οι κοινωνίες της ύστερης προϊστορίας	
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες		στην ανατολική Ευρώπη	492
ιστοσελίδες	453	Η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην ανατολική	
		Ευρώπη, 2300-1300 π.Κ.Χ.	493
		Νεκροταφεία καύσεων (Urnfields),	
		1300-700 π.Κ.Χ.	494
		Η ευρωπαϊκή κοινωνία στην αυγή της Ιστορίας ...	495
		Ευρωπαϊκές κοινωνίες πέρα από τη Μεσόγειο .	495
		Οι αποκαλούμενες «κελτικές» κοινωνίες	496

12 Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΟΛΟΚΑΙΝΟ

Από το κυνήγι και την τροφοσυλλογή
στη γεωργία 455
Μετά τους πάγους: η μεταμόρφωση

■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ:	
Ποιοι ήταν οι Κέλτες;	498
Σύνοψη και συμπεράσματα	499
Επιπλέον βιβλιογραφία	500

13 ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΑΣΙΑ

Οι γεωργικές κοινότητες της Πρώιμης Χαλκολιθικής:	
οι Περίοδοι Halaf και Ubaid, 6000-4200 π.Κ.Χ.	504
Η Περίοδος Halaf, 6000-5400 π.Κ.Χ.	504
Η Περίοδος Ubaid, 5900-4200 π.Κ.Χ.	506
Αστικές κοινότητες της Ύστερης Χαλκολιθικής:	
η Περίοδος Uruk, 4200-3000 π.Κ.Χ.	507
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Τα πρώτα βήματα προς την κοινωνική πολυπλοκότητα στο Ιρανικό υψίπεδο	508
Η θέση Uruk στην Κάτω Μεσοποταμία:	
η «πρώτη πόλη»	510
Η επινόηση της γραφής	511
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Οι πρώτες πραγματικές πόλεις του κόσμου	512
Η εξάπλωση της Uruk και το εμπόριο	514
Πόλεις-κράτη, βασιλεία και αυτοκρατορίες της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, 3000-2000 π.Κ.Χ.	515
Σουμεριακές πόλεις-κράτη	515
Κοινότητες της Άνω Μεσοποταμίας, του Ιράν και της Ανατολίας	518
Βασιλεία και αυτοκρατορίες της ύστερης 3ης χιλιετίας π.Κ.Χ.	519
Εμπόριο και συγκρούσεις στη Μέση Εποχή του Χαλκού, 2000-1650 π.Κ.Χ.	521
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Ebla	522
Η Κάτω Μεσοποταμία και ο Περσικός Κόλπος	523
Η Άνω Μεσοποταμία και η Συροπαλαιστίνη	525
Η Άνω Μεσοποταμία και η Ανατολία, 2000-1650 π.Κ.Χ.	526
Αυτοκρατορίες και κράτη σε πόλεμο και ειρήνη:	
η Ύστερη Εποχή του Χαλκού, 1650-1185 π.Κ.Χ.	527
Η Ανατολία και οι Χετταίοι	527
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Χαττούσα, η πρωτεύουσα των Χετταίων	528
Η Συροπαλαιστίνη κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού	530
Η Άνω Μεσοποταμία και η Συρία: Το χουρριτικό Mittani	532
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Το ναυάγιο του Uluburun	533
Η άνοδος της Ασσυρίας	534
Κάτω Μεσοποταμία: Κασσιτική Βαβυλωνία	536
Ελάμ	537
Το τέλος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού	538
Νέες και επανεμφανιζόμενες δυνάμεις στην Εποχή του Σιδήρου, 1185-330 π.Κ.Χ.	538
Συροπαλαιστίνη: Φιλισταίοι, Φοίνικες, Νέο-Χετταίοι	538

Η Ασσυριακή αυτοκρατορία	541
Η Συροπαλαιστίνη: Ισραήλ και Ιουδαία	542
Τα κράτη της Ανατολίας	542
Η Βαβυλωνία	543
Η αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών και η κατάκτηση της νοτιοδυτικής Ασίας	545

■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: Μικρές και μεγάλες μετακινήσεις στη νοτιοδυτική Ασία	546
Σύνοψη και συμπεράσματα	547
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	548

14 Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Ορίζοντας τη Μεσόγειο, επαναπροσδιορίζοντας τη μελέτη της	553
Η Εποχή του Χαλκού, 3500-1000 π.Κ.Χ. περίπου	554
Η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στο Αιγαίο	556
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ - Η εμφάνιση της κοινωνικής ανισότητας στη Μεσόγειο	557
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πρώιμα κυκλαδικά μαρμάρινα ειδώλια	558
Μινωική Κρήτη: Η Ανακτορική Περίοδος	560
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Τροία	563
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Γραμμική Β	565
Η μυκηναϊκή Ελλάδα: Οι Μυκήνες και τα μυκηναϊκά βασίλεια	566
Η πολιτισμική ποικιλομορφία κατά την 1 ^η χιλιετία π.Κ.Χ.	570
Η Ελλάδα και το Αιγαίο	570
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - Εμπόριο ανθρώπων στον κόσμο της Μεσογείου	571
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Η Ολυμπία και τα άλλα πανελλήνια ιερά	572
Τα χαρακτηριστικά της πόλης των Κλασικών Χρόνων	574
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πώς ακριβώς ήταν τα ελληνικά γλυπτά;	577
Ο ελληνικός αποικισμός	578
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η νεκρόπολη στο Μεταπόντιο	579
Οι Φοίνικες και η φοινικική εξάπλωση	580
Οι Ετρούσκοι και η ιταλική χερσόνησος	581
Η ανάπτυξη μεγαλύτερων δυνάμεων και η εδαφική τους επέκταση	583
Ο Αλέξανδρος και η Ανατολή	584
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου	587
Η Καρχηδόνα και η αυτοκρατορία της	588
Η άνοδος της Ρώμης	589
Μια μεσογειακή αυτοκρατορία	590
Ρώμη, το κέντρο του κόσμου	591
Οι επαρχίες και τα σύνορα	593
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πομπηία -	

Λύθηκαν όλα τα προβλήματα;	596
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Το ναυάγιο της Αλ-Μαχντίγια ..	598
Η Ύστερη Αυτοκρατορία	600
Σύνοψη και συμπεράσματα	603
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	604

15 Η ΝΟΤΙΑ ΑΣΙΑ: ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΙΜΑ ΧΩΡΙΑ ΣΤΟΝ ΒΟΥΔΙΣΜΟ

Η γη και η γλώσσα	608
Η αρχή, 26.000-6500 π.Κ.Χ.	609
Δυτική Ινδία	609
Η πεδιάδα του Γάγγη	610
Κεντρική Ινδία	610
Σρι Λάνκα	610
Εποχικότητα και κινητικότητα	611
Πρώιμα νεολιθικά χωριά: οι πρώτες τροφοπαγωγικές κοινότητες	611
Δυτικό Πακιστάν	612
Το Κασμίρ και η κοιλάδα Swat	612
Η λεκάνη του Γάγγη	613
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Mehrgarh - μια πρώιμη αγροτική κοινότητα	614
Νότια Ινδία	615
Η εποχή της περιφερειοποίησης: πρωτο-αστικές μορφές της Πρώιμης Περιόδου Harappa	616
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ξένες επαφές και η δημιουργία κρατών 1 - οι πόλεις του Ινδού ...	617
Η φάση Kot Diji και οι πρώτες ενδείξεις προς τη δημιουργία του Πολιτισμού του Ινδού ...	618
Η εποχή της ενοποίησης: ο Πολιτισμός του Ινδού, 2600-1900 π.Κ.Χ.	620
Ιεραρχία στους τύπους των οικισμών	620
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η αποκρυπτογρά- φηση της γραφής του Πολιτισμού του Ινδού ...	621
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ - Ομοιομορφία εντός του Πολιτισμού του Ινδού ...	622
Ο χαρακτήρας του Πολιτισμού του Ινδού	624
Η εξασφάλιση των βασικών πόρων και η διακίνηση αγαθών	624
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ: Mohenjodaro και Harappa	625
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - Η μετανά- στευση των Αρίων και το τέλος των πόλεων του πολιτισμού του Ινδού	627
Οι δυτικές μεθοριακές περιοχές	628
Η περίοδος της τοπικοποίησης: η παρακμή του πολιτισμού του Ινδού, 1900 π.Κ.Χ.	628
Οι πόλεις του γεωγραφικού και πολιτισμικού πυρήνα	628
Οι περιοχές της περιφέρειας	629
Η επανεμφάνιση της πολυπλοκότητας στο πλαίσιο της περιφερειοποίησης, 1200-500 π.Κ.Χ.	630
Οι εξελίξεις στα βορειοδυτικά και τα ανατολικά ..	631

■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ξένες επαφές και η δημιουργία κρατών 2 - οι πόλεις της Πρώιμης Ιστορικής Περιόδου	632
Νότια Ινδία και Σρι Λάνκα	634
Επανενοποίηση: οι αυτοκρατορίες της Πρώιμης Ιστορικής Περιόδου (περίπου 400 π.Κ.Χ.-320 Κ.Χ.)	635
Η Αυτοκρατορία των Mauryan	636
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ιεραρχία και ετεραρχίες της Πρώιμης Ιστορικής Περιόδου ..	637
Δυναστείες μετά τους Mauryan	638
Οι δυναστείες Kushan και Satavahana, και οι δυναστείες της Ύστερης Περιόδου	639
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ρωμαϊκές επαφές και οι απαρχές του εμπορίου του Ινδικού Ωκεανού	640
Σύνοψη και Συμπεράσματα	641
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	641

16 ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΣΙΑΣ

Τα πρώιμα κράτη της Κίνας	643
Ο Πολιτισμός Longshan, 3000-1900 π.Κ.Χ.	643
Η δυναστεία των Xia, 2070-1500 π.Κ.Χ.	646
Η δυναστεία των Shang, 1500-1045 π.Κ.Χ.	647
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Zhengzhou: μια πρωτεύουσα των Shang	648
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Οι απαρχές της κινεζικής γραφής	650
Οι ανταγωνιστές του Πολιτισμού των Shang από τον νότο	652
Η δυναστεία των δυτικών Zhou, 1045-771 π.Κ.Χ. ...	653
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Sanxingdui	655
Η δυναστεία των ανατολικών Zhou, 770-221 π.Κ.Χ.	657
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Κομφουκιανισμός, Ινδουισμός και Βουδισμός	658
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Tonglushan - Μια θέση εξόρυξης χαλκού	659
Η αυτοκρατορική Κίνα	661
Η δυναστεία των Qin, 221-207 π.Κ.Χ.	661
Η δυναστεία των Han, 206 π.Κ.Χ.-220 Κ.Χ.	662
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι απαρχές της μεταλλουργίας στην Κίνα	663
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Εξασφαλίζοντας τη σίτιση ενός κράτους	664
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Mawangdui	667
Κορέα	669
Koguryo, 37 π.Κ.Χ.-668 Κ.Χ.	669
Raekche, 18 π.Κ.Χ.-680 Κ.Χ.	670
Silla, 37 π.Κ.Χ.-668 Κ.Χ.	670
Μεγάλο Βασίλειο Silla, 668-918 Κ.Χ.	672

Ιαπωνία	673
Πρώιμο Yamato	673
Η αύξηση της δύναμης του Yamato	674
Παρακμή και εμφύλιος πόλεμος	676
Ο διαφωτισμός της Asuka	676
Η μετάβαση από το Yamato στο Nara	678
Οι Δρόμοι του Μεταξιού	679
Ο Δρόμος του Μεταξιού της κεντρικής Ασίας ..	679
Khotan	680
Ένας θαλάσσιος Δρόμος του Μεταξιού	680
Funan, το δέλτα του ποταμού Mekong	680
Άνγκορ, Καμπότζη	681
Οι Ρυγ της Βιρμανίας	685
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Khao Sam Kaeo και οι καταβολές των ινδοποιημένων κρατών της νοτιοανατολικής Ασίας	686
Οι Dvaravati της Ταϊλάνδης	688
Οι Cham του Βιετνάμ	689
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ: Η κοινωνική θέση και το δομημένο περιβάλλον	690
Σύνοψη και συμπεράσματα	690
Επιπλέον βιβλιογραφία	691

17 Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΑΜΕΡΙΚΗΣ

Το τοπίο και οι λαοί του	696
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Το παιχνίδι της μπάλας στη Μεσοαμερική	698
Η διάδοση της γεωργίας και η εμφάνιση σύνθετων κοινωνιών στη Μεσοαμερική της Προκλασικής Περιόδου	699
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΕΞΗΜΕΡΩΣΗ - Οι κοινωνικές συνέπειες της γεωργίας	700
Η αρχή της μόνιμης εγκατάστασης	700
Οι Ολμέκοι, 1200-400 π.Κ.Χ. (Πρώιμη και Μέση Προκλασική Περίοδος)	701
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το Paso de la Amada και η εμφάνιση της κοινωνικής πολυπλοκότητας ...	702
San Lorenzo και La Venta	703
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι Ολμέκοι - ο «μητρικός πολιτισμός» της Μεσοαμερικής; ...	705
Αυτόνομες πολιτικές ενότητες στο δυτικό Μεξικό, 1500 π.Κ.Χ.-400 Κ.Χ.	706
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η μεταλλουργία στη Μεσοαμερική	707
Η Μεσοαμερική κατά την Ύστερη Προκλασική Περίοδο, 400 π.Κ.Χ.-250 Κ.Χ.	708
Ημερολόγια και γραφή	708
■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Το ημερολόγιο της Μεσοαμερικής	709
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Ποιοι επινόησαν τη γραφή της Μεσοαμερικής;	711
Βασιλείς, αυλές και πόλεις	713

■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Teotihuacán	716
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Το σύστημα γραφής του Teotihuacán	718
Η Κλασική Περίοδος: το Teotihuacán και οι γείτονές του	720
Η ευρύτερη επιρροή του Teotihuacán: ο Μέσος Ορίζοντας	721
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το Monte Albán κατά την Κλασική Περίοδο	722
Η πολιτισμική παράδοση των θέσεων Cholula, Cantona και Teuchitlan – ανεξάρτητες πολιτικές ενότητες;	723
Η πτώση του Teotihuacán	724
Η Μεσοαμερική κατά την Επικλασική Περίοδο, 600-900 Κ.Χ.	725
Οι Μάγια της Κλασικής Περιόδου	726
Βασιλεία και πρωτεύουσες	728
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - Ορίζοντας την έννοια της πόλης στη Μεσοαμερική	730
Η κοινωνία των Μάγιας	730
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Tikal	731
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Πόσο απότομη ήταν η «κατάρρευση» του Πολιτισμού των Μάγιας; ..	733
Η Μεσοαμερική κατά την Μετακλασική Περίοδο ...	734
Η άνοδος των Τολτέκων	735
Οι Μάγιας της Μετακλασικής Περιόδου	736
Η Μεσοαμερική την εποχή της επαφής με τους Ευρωπαίους: τι συνάντησαν οι Ισπανοί ...	738
Οι Μάγιας κατά τον πρώιμο 16 ^ο αι.	738
Οι Αζτέκοι και ο Ύστερος Ορίζοντας: ιστορία και μύθος	739
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Tenochtitlán - η πρωτεύουσα των Αζτέκων	740
Η αυτοκρατορία των Αζτέκων το 1519	742
Η ισπανική κατάκτηση	744
Σύνοψη και συμπεράσματα	745
Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	746

18 ΝΟΤΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ: ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Η ήπειρος των άκρων	749
Οι Άνδεις	750
Η Αμαζονία	750
Προκεραμικός πολιτισμός στις Άνδεις, 3000-1800 π.Κ.Χ.	751
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η θεωρία των θαλάσσιων πόρων	752
Οι ναοί-γήλοφοι και οι βυθισμένες αυλές	753
Η Αρχική Περίοδος και ο Πρώιμος Ορίζοντας, 1800-400 π.Κ.Χ.: η αναδιαμόρφωση του πολιτισμού	755
Αρχική Περίοδος, 1800-400 π.Κ.Χ.	755

Ο Πρώιμος Ορίζοντας, 400-200 π.Κ.Χ.	756	■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Το μέγεθος και η επιρροή της Cahokia Η βόρεια και η ανατολική Περιφέρεια, 1000-1650 Κ.Χ.	801 803
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Sechín Alto	757	Οι νοτιοδυτικές περιοχές	804
Η Πρώιμη Ενδιάμεση Περίοδος, 200 π.Κ.Χ.-650 Κ.Χ.: Οι συνασπισμοί και τα κράτη των Άνδεων	760	Η Προκλασική και Κλασική Περίοδος Hohokam, 700-1450 Κ.Χ.	805
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Το Sipán και το εικονογραφικό θέμα της «Παρουσίασης» ...	761	■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Τα γήπεδα της μπάλας στους οικισμούς Hohokam	807
Οι Moche	762	Τα χωριά Pueblo στο οροπέδιο Κολοράντο ...	808
Η Nazca και η νότια ακτή	764	■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ - Αναγνωρίζοντας τις κοινωνικές διακρίσεις στη Βόρεια Αμερική	809
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ - Η καταγωγή και οι kurakas	766	■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - Μετακίνηση και εγκατάλειψη στη Βόρεια Αμερική	810
Η άνοδος και η πτώση των αυτοκρατοριών των Άνδεων	766	Pueblo I, 750-900 Κ.Χ.	810
Ο Μέσος Ορίζοντας, 650-1000 Κ.Χ.: Tiwanaku και Wari	767	Pueblo II, 900-1150 Κ.Χ.	811
Η Ύστερη Ενδιάμεση Περίοδος, 1000-1476 Κ.Χ.: Lambayeque και Chimor	769	■ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ: Σοκολάτα στο Pueblo Bonito ...	813
Ο Ύστερος Ορίζοντας, 1476-1533: το Cuzco και οι Ίνκας	772	Pueblo III, 1150-1300 Κ.Χ.	814
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Η ιερή κοιλάδα των Ίνκας και το Machu Picchu	773	Pueblo IV, 14 ^{ος} και 15 ^{ος} αι. Κ.Χ.: η εγκατάλειψη του οροπεδίου του Κολοράντο	815
Αμαζονία	776	Οι Μεγάλες Πεδιάδες	817
Η περίοδος Σχηματισμού στην Αμαζονία, 1000 π.Κ.Χ.-500 Κ.Χ.	776	Η ζωή σε χωριά	817
Τα γλωσσολογικά στοιχεία	776	Εκτεταμένες ανταλλαγές	818
Τα αρχαιολογικά ευρήματα	777	Η ακτή του Ειρηνικού Ωκεανού	819
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Η επανάσταση της κοινωνικής τάξης	778	Η Νότια Καλιφόρνια	819
Περιφερειοποίηση και συνθετότητα στην Αμαζονία, 1-1500 Κ.Χ.	778	Η βορειοδυτική ακτή του Ειρηνικού Ωκεανού ..	820
Ο κάτω ρους του Αμαζονίου	779	■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Ozette	823
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι κατασκευαστές των γηλόφων της Αμαζονίας	780	Η Αρκτική και η Υπο-αρκτική ζώνη	823
■ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ: Οι «μαύρες γαίες της Αμαζονίας» και τα ανθρωπογενή τοπία ...	781	Οι πολιτισμοί Dorset και Θούλη	824
■ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΘΕΜΑ: Αστικοποίηση στην Αμαζονία;	782	■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: L'Anse aux Meadows	825
Ο κεντρικός Αμαζόνιος	783	Δύο κόσμοι σε σύγκρουση	826
Ο άνω ρους του Αμαζονίου	784	Σύνοψη και συμπεράσματα	828
Ο ποταμός Ορινόκο και η Καραϊβική	784	Επιπλέον βιβλιογραφία και προτεινόμενες ιστοσελίδες	829
Ο νότιος Αμαζόνιος	785	20 ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ: ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	
Σύνοψη και συμπεράσματα	787	Δημογραφική αύξηση	831
Επιπλέον βιβλιογραφία	787	Εντατικοποίηση και υποβάθμιση	833
19 ΣΥΝΘΕΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ		Βιολογική ανταλλαγή	834
Ανατολικά Δάση	793	Κλιματική αλλαγή και ανθρώπινη κοινωνία	835
Adena και Hopewell: Η Πρώιμη και Μέση Περίοδος των Δασών, 800 π.Κ.Χ.-400 Κ.Χ. ...	794	Η ευρύτερη σημασία της αρχαιολογίας	836
■ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ: Hopewell	797	ΣΧΟΛΙΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ	839
Ύστερη Περίοδος των Δασών, 400-1000 Κ.Χ. ...	798	ΓΛΩΣΣΑΡΙ	842
Περίοδος του Μισισιπή, 1000-1650 Κ.Χ.	799	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	849
		ΠΗΓΕΣ	884
		ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	887